

## PRUDENTIANA

Per a contribuir a aquest homenatge hauriem volgut escriure unes pàgines sobre un tema d'història literària. Entre els nostres papers hem trobat una pila de notes recollides per a un projectat estudi sobre un escriptor hispànic el més gran dels poetes cristians de l'antiguitat. El projectat estudi havia de tractar de les dades històriques i arqueològiques en les obres de Prudenci, un tema no pas verge ni molt menys, per bé que no existeixi un treball de conjunt suficientment documentat<sup>1</sup>.

No podriem, ni seria propi d'aquest lloc, reprendre ara un tal estudi. Ens acontentarem de donar algunes notes sobre un punt concret, el viatge o viatges del nostre poeta a Roma en relació amb la cronologia dels seus poemes i una altra sobre la seva pàtria. Aquest curt assaig tindrà, si més no, el mèrit d'ésser un dels pocs, molt pocs, treballs originals sobre el cantor dels màrtirs escrits en la seva pàtria, ja que malauradament es pot ben dir que la glòria de Prudenci no ha estat pas enlairada com calia a la seva terra que ell tant estimà<sup>2</sup>. Perquè el nostre poeta és, gosa-riem dir, un dels pocs autors antics que ha expressat d'una ma-

<sup>1</sup> Una bibliografia quasi completa sobre Prudenci, pels treballs anteriors, ens dona la importantíssima obra de M. LAVARENNE, *Étude sur la langue de Prudence* (Paris 1933), pp. 607-630. Comprèn 249 números amb nombrosos duplicats.

<sup>2</sup> García Villada en *Historia eclesiástica de España*, t. I, 2.<sup>a</sup> parte, pp. 361-364 (Madrid 1929), ha inserit una bibliografia escollida, 60 números. Només dos són publicats a Espanya. Tampoc en la ja esmentada bibliografia de Lavarenne es citen altres treballs. El més de dordre és que encara no s'hagi fet cap traducció hispànica d'un llibre sencer de Prudenci. Lavarenne no en cita cap. Darrerament l'exquisit escriptor Mossèn Llorenç Riber ha publicat un bell llibre sobre el nostre poeta, amb la traducció castellana de curts fragments de les obres de Prudenci. Des del punt de vista literari és aquesta obreta remarcable, no tant des del punt de vista històric: LORENZO RIBER, *Aurelio Prudencio* (Colección pro Ecclesia et Patria). Barcelona-Madrid, Ed. Labor, 1936, 248 pàgs., 12 làms.

nera més viva el sentiment de pàtria en el sentit modern profundament humà i cristià<sup>3</sup>.

El seu sentiment arreladament cristià li fa expressar sovint l'admiració i entusiasme per la capital de l'imperi. Per ell: "Roma è già la città santa: nè solo per i tanti martiri quivi sepolti, ma per il fascino della sua grande potenza. Essa è sempre la città di Dio: e tutto quanto ha compiuto con le sue armi di guerra, di impero, di legge, è santificato dal divino decreto. Roma è il laboratorio de la divina volontà. Ha vinto le nazioni, ha domato i re, ha unificato i costumi, ha imposto la religione, il diritto, la lingua; ha compiuto insomma la missione cattolica fra i popoli tutti e ha disciplinato tutte le genti per costituire l'esercito universale di Cristo"<sup>4</sup>.

Ell està orgullós d'ésser ciutadà d'aquest imperi universal, d'ésser un membre de la gran família cristiana, de parlar la llengua llatina. Així quan parla del gran bisbe de Cartago Sant Ciprià, exclama: "Punica terra tulit... sed decus orbis et magister. Est proprius patriae martyr, sed amore et ore noster, incubat Libya sanguis, sed ubique lingua pollet"<sup>5</sup>. És a dir que Ciprià pel seu saber era un honor de tot l'univers, però Prudenci el considera "noster" per l'amor (cristià) i per la llengua, per bé que el sentiment humà li fa confessar que la seva pàtria era la Líbia que li donà la sang.

Aquest mateix sentiment fa que el mot "noster" en el sentit més comprensiu l'apliqui més escaientment a les ciutats d'Ibèria, la seva pàtria: a Tarragona, la capital de la seva província; a Saragossa, la ciutat on ell vivia, i a Calahorra, segurament la seva vila nadiua. De la metròpoli tarragonina es complau a assenyalar que era la més eminent de les ciutats d'Ibèria<sup>6</sup>. El seu amor privilegiat a Saragossa traspua esclatant en les magnífiques estrofes de l'himne als màrtirs d'aquesta ciutat<sup>7</sup>, en el qual també s'endevina l'afecte especial a la petita ciutat dels màrtirs Ermen-

<sup>3</sup> Sobre el patriotisme de Prudenci, cfr.: P. CHAVANNE, *Le patriotisme de Prudence* «Revue d'Hist. et Litt. religieuses» 4(1899)332-352, 385-413.

<sup>4</sup> MARCHESI, C., *Le Corone di Prudensio*, Roma, 1917, p. 18.

<sup>5</sup> Pe XIII, 1-4. Acceptem aquí les sigles proposades per Bergman en la coneguda edició crítica de l'opus prudencià *Aurelii Prudentii Clementis Carmina*, Vindobonae-Lipsiae 1926, pp. XI-XII (*Corpus Scriptorum eccl. latinorum*, vol. 61), a la qual sempre farem referència. Pe = Peristephanon, S I, S II = Contra Symmachum I, II, etc.

<sup>6</sup> "Cumctis urbibus eminens Iberis" Pe VI, 144.

<sup>7</sup> Pe IV.

ter i Celedoni<sup>8</sup>. Encara podriem fer constar ací que quan Prudenci, de viatge cap a Roma, es para a Ímola davant la tomba de Sant Cassià, manifesta l'angoixa per la sort de la seva casa (o terra) deixada al lluny i fa per ella una sentida pregària al màrtir propici<sup>9</sup>.

Prudenci, doncs, fou un poeta hispànic de naixença, de cor i de sentiment, fill de les terres de l'Ebre. Precisament a aquest seu origen han estat atribuïts alguns dels seus defectes d'escriptor: l'ampulositat; el gust per les descripcions amb detalls horribles, el "Ribera" de la lírica li diu el P. García Villada<sup>10</sup>; i la fantasia que, segons alguns crítics nòrdics, li hauria fet inventar no poques escenes hagiogràfiques i àdhuc monuments inexistents<sup>11</sup>.

## I. ELS VIATGES DE PRUDENCI I LA CRONOLOGIA DELS SEUS HIMNES

Entrem ja en la matèria del nostre estudi, que es reduirà a tractar principalment, com ja havem dit, del viatge o viatges del poeta a Roma, problema íntimament lligat amb la cronologia de les seves obres. La varietat d'opinions sobre aquesta cronologia és verament extraordinària. Alguns punts es poden, però, admetre com a certs o quasi certs segons Bergman<sup>12</sup> que ha estudiat a fons els poemes prudencians: L'any 405 Prudenci, d'edat de 57 anys, féu l'edició de les seves obres, precedides d'un prefaci on les enumera en aquest ordre: C, A, H, Pe X, S, Pe. Hi manquen Ps i D que segurament foren escrites més tard. Totes aquelles foren compostes en pocs anys, potser del 400 al 405 i amb tota seguretat cap no fou donada al públic abans del 392, ja que sant Jeroni en el seu llibre *De viris illustribus* no en parla. Tres himnes del Peristhephanon, el IX (de S. Cassià), l'XI (S. Hipòlit)

<sup>8</sup> Vegeu la segona part d'aquest treball.

<sup>9</sup> "Tunc quod petebam, quod timebam murmuro: | et post terga domum dubia sub sorte relictam" (Pe IX, vv. 101-102).

<sup>10</sup> *Hist. ecles. de España*, Madrid, 1929, I, 2, p. 171.

<sup>11</sup> Les pintures que descriu de la basilica de Sant Cassià i sobretot la de la cripta de Sant Hipòlit. Avui, però, ja no es discuteix l'existència d'aquestes pintures. Vegeu: WEYMAN, *Beiträge z. Gesch. d. christlich-lat. Poesie*, München 1926, p. 74-76.

<sup>12</sup> Introducció de l'edició crítica esmentada, pp. xv-xix.

i el XII (S. Pere i Pau) foren escrits durant o després del seu viatge a Roma. El S II no fou redactat abans del maig de l'any 402, ni probabilitíssimament després de l'agost del 403 i quan el poeta ja coneixia la urbs.

Sobre altres detalls no hi ha manera de posar els crítics moderns d'acord.

Així, per exemple, el llarg himne Pe II (de S. Llorenç) segons Tillemont i Puech<sup>13</sup> hauria estat escrit abans del viatge a Roma. Segurament seria un dels primers que compongué, puix que, com diu Bergman: "Hymni de S. Laurentio (II) et Romano (X) separatim editi esse videntur, fortasse ante caeteros. Quod e plurimis argumentis colligo, quae hic longum est enumerare. Unum afferre velim: in utroque carmine se auctorem infert velut ignotum, in hymno II ipsum nomen suum subscribit (v. 582)"<sup>14</sup>. I encara més concretament afegeix el mateix Bergman: "In fine hymni Pe II talibus versibus utitur pöeta, ut credere possis carmen illud iam ante peregrinationem romanam compositum (cfr. vv. 529-548, 574)." Però tot seguit afegeix "sed accuratius legenti vix dubium esse videtur, quin poëta festo S. Laurentii Romae celebrato interfuerit (cfr. vv. 563-568)", és a dir que, si es llegeix atentament l'himne Pe II, quasi no queda dubte que, en escriure'l, Prudenci ja hauria assistit a la festa de Sant Llorenç celebrada a Roma. Als mateixos dubtes ha donat lloc l'himne XIV (de S. Agnès) i també el llibre o llibres *contra Symmachum*.

Nosaltres creiem que es pot trobar una solució ben natural a aquestes dificultats. Tots els crítics o comentaristes que s'han ocupat de la cronologia de les obres de Prudenci han partit de la hipòtesi, ni tan sols discutida, que el poeta només féu un viatge a Roma durant la seva vida. Nosaltres, en canvi, creiem que almenys n'hi féu dos. L'un com a buròcrata o magistrat abans de l'any 400; l'altre, ja retirat de la política, com a poeta pelegrí o penitent després d'aquell any, possiblement cap al 403 per fixar una data.

<sup>13</sup> PUECH, *Prudence*, Paris 1888, p. 61.

<sup>14</sup> BERGMAN, p. XVII-XVIII, aquesta i les cites que segueixen immediatament. El vers 582 diu: "Audi benignus supplicem | Christi reum Prudentium."

Hem llegit amb tota detenció els cinc himnes del Peristhephanon dedicats als màrtirs d'Itàlia (II, IX, XI, XII, XIV) i n'hem tret la impressió, per no dir la certesa, que tots foren escrits quan Prudenci ja coneixia Roma, però amb aquesta diferència: en els himnes II (de S. Llorenç) i XIV (de Santa Agnès) el poeta parla de les coses de la ciutat eterna com d'un record més o menys llunyà; en canvi, en els altres tres parla de la Roma o de la Itàlia que està veient i contemplant, és a dir que aquests darrers himnes foren escrits o almenys concebuts durant el viatge o estada a la capital de l'imperi. Doncs bé, com que tothom està d'acord que, si més no, l'himne a Sant Llorenç (II) és anterior en temps als himnes XI i XII, no hi ha altre remei que suposar que fou escrit abans del viatge de l'any 303, però després d'un altre viatge llunyà que ja hauria fet el poeta. També volem afirmar que, per la mateixa raó, l'himne XIV (de Santa Agnès) no fou escrit, com vol Puech<sup>15</sup>, després del 303, ni, com volen altres autors, als primers temps de la seva estada a Roma<sup>16</sup>, sinó molt abans, però quan ja coneixia la ciutat.

Examinem, per a provar-ho, la diferència, que ja havem insinuat, entre els dos grups d'himnes dedicats als màrtirs d'Itàlia.

Diem que Prudenci quan escrivia o planejava els himnes IX, XI, XII feia un viatge de penitent o de pelegrí a la ciutat eterna. De camí cap a Roma, es detura a Imola, el Forum Cornelli, visita allí la basílica de Sant Cassià, es fa contar pel custodi la història o llegenda del martiri del titular, s'inclina damunt del seu sepulcre, l'omple de llàgrimes, escalfa l'ara amb els seus llavis de tant de besar-la i el marbre amb el seu pit, prega fervorosament<sup>17</sup>. Quan després, segurament ja de retorn a Espanya, compon o bé enllesteix les belles estrofes, conta tot això com si li estigués pas-

<sup>15</sup> PUECH, ob. cit. p. 62.

<sup>16</sup> Així ERMINI, *Peristhephanon, Studi Prudensiani*, Roma 1914, pp. 21-22.

<sup>17</sup> Pareo: complector tumulum, lacrimas quoque fundo,  
altar tepescit ore, saxum pectore.

Tunc arcana mei percenseo cuncta laboris,  
tunc, quod petebam, quod timebam, murmuro:  
et post terga domum dubia sub sorte relictam  
et spem futuri forte nutantem boni.

Audior, urbem adeo, dextris successibus utor,  
domum revertor, Cassianum praedico. Pe IX, 99-106.

sant. Descriu amb els més vius colors la pintura o mosaic d'aquella basílica que representava el martiri del mestre Cassià punxat pels seus cruels deixebles<sup>18</sup>.

És a dir, no hi ha cap dubte, durant el viatge el poeta ja pensava, ja es documentava per escriure aquest himne. Quasi amb tota certesa podríem dir que ja prenia notes per a poder millor redactar després el seu dietari de pelegrí. Si vertaderament l'escribí allí mateix o en arribar a Roma, o, com és el més probable, en retornar a Espanya, on certament fou acabat, no pot tenir gaire interès. El cert, certíssim és que fou concebut allí i escrit com si encara hi fos present.

Prudenci, arribat a Roma, — no devia passar gaire temps, — es troba amb la festa de Sant Pere i Sant Pau, del 29 de juny. Veu tanta gent pels carrers que va de l'una a l'altra basílica dels dos apòstols, que es fa explicar la causa per un amic<sup>19</sup>. Així en l'himne XII ens dona una narració vivent de la diada, de les solemnitats litúrgiques i, encara més, una descripció gràfica plena de color del baptisteri de Sant Pere amb l'esplèndid mosaic<sup>20</sup> i també

<sup>18</sup> Dum lacrimans mecum reputo mea vulnera et omnes  
vitae labores ac dolorum acumina,  
erexi ad caelum faciem, stetit obvia contra  
fucis colorum picta imago martyrís  
plagas mille gerens, totos lacerata per artus,  
ruptam minutis praeferens punctis cutem.  
Innumeri circum pueri — miserabile visu —  
confossa parvis membra figebant stilis,  
unde pugilares soliti percurrere ceras  
scholare murmur adnotantes scripserant... Pe IX, 7-16.

<sup>19</sup> Veieu ja al començament:  
Plus solito coeunt ad gaudia; dic, amice, quid sit!  
Romam per omnem cursitant ovantque. Pe XII, 1-2.

<sup>20</sup> Dextra Petrum regio tectis tenet aureis receptum  
canens oliva, murmurans fluente;  
namque supercilio saxi liquor ortus excitavit  
fontem perennem chrismatis feracem,  
nunc pretiosa ruit per marmora lubricatque clivum,  
donec virenti fluctuet colymbo.  
Interior tumuli pars est, ubi lapsibus sonoris  
stagnum nivali volvitur profundo.  
Omnicolor vitreas pictura superne tinguit undas,  
musci relucent et virescit aurum  
cyaneusque latex umbram trahit imminentis ostri:  
credas moveri fluctibus lacunar.  
Pastor oves alit ipse illic gelidi rigore fontis,  
videt sitire quas fluenta Christi. Pe XII, 31-44.

de la magnificència de la basílica de Sant Pau<sup>21</sup>. Els dos amics prenen part en els càntics de la festa i ell fa el vot de celebrar-la cada any quan torni a la seva terra. És veritat que en aquest himne no diu Prudenci que s'hagués postrat davant les tombes dels apòstols, però s'ha de tenir en compte que, fora del primer díptic, no és el poeta el que parla, sinó l'amic. Aquest himne, doncs, fou concebut a Roma davant dels monuments, per bé que acabat potser a Espanya.

En l'himne XI de Sant Hipòlit és on es manifesta millor el que estem dient. El poeta després de descriure amb poques pinzellades les galeries catacumbals en general, es para especialment en la de Sant Hipòlit per reproduir-la amb tals detalls que els seus versos són un dels documents més importants per a la arqueologia cristiana. Com que ençara avui existeix aquesta cripta-basílica de Sant Hipòlit, per bé que sabem que sofrí posteriors transformacions, hom es pot fer càrrec de la justesa de la descripció del poeta<sup>22</sup>. Especialment és curiosa la descripció de la

<sup>21</sup> Regia pompa loci est, princeps bonus has sacravit arces  
 lusitque magnis ambitum talentis.  
 Bratteolas trabibus sublevit, ut omnis aurulenta  
 lux esset intus, ceu iubar sub ortu.  
 subdidit et Parias fulvis laquearibus columnas,  
 distinguit illic quas quaternus ordo.  
 Tum camiros hyalo insigni varie cucurrit arcus;  
 sic prata vernis floribus reident. Pe XII, 47-54.

<sup>22</sup> Així descriu la cripta:  
 Haud procul extremo culta ad pomeria vallo  
 mersa latebrosis crypta patet foveis.  
 Huius in occultum gradibus via prona reflexis  
 ire per anfractus luce latente docet.  
 Primas namque fores summo tenus intrat hiatu  
 inlustratque dies limine vestibuli.  
 Inde ubi progressu facili nigrescere visa est  
 nox obscura loci per specus ambiguum,  
 occurrunt celsis inmissa foramina tectis,  
 quae iaciant claros antra super radios.  
 Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus  
 arte sub umbrosis atria porticibus,  
 at tamen excisi subter cava viscera montis  
 crebra tenebrato fornice lux penetrat.  
 Sic datur absentis per subterranea solis  
 cernere fulgorem luminibusque frui. Pe XI, 153-168.

I seguidament, així descriu l'altar:  
 Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis,  
 propter ubi adposita est ara dicata deo.  
 Illa sacramenti donatrix mensa eademque  
 custos fida sui martyris adposita

pintura o mosaic que representava l'esgarriós martiri del sant que, com el fill de Teseu del mateix nom, hauria estat lligat i destruït per dos indòmits cavalls<sup>23</sup>. No han mancat crítics que han cregut que aquesta pintura era un producte de la fantasia de Prudenci i han negat la seva existència; avui, però, ja ho havem advertit, ningú no en pot dubtar seriosament. No volem ara escatir aquest punt. El que ens interessa és fer constar que la descripció és precisa, detallada i sobretot que el poeta expressa que es postrà no poques vegades davant l'ara<sup>24</sup>, i que a la intercessió del màrtir deu que hagi pogut tornar feliçment a la pàtria i per això prega instantment al seu bisbe, el venerable Valerià, que vulgui incloure en el calendari litúrgic, al costat de les festes de Sant Celedoni, Sant Ciprià i Santa Eulàlia, la d'aquell màrtir romà<sup>25</sup>. També convé notar la vivor amb què el poeta narra la devoció popular al màrtir i el pelegrinatge de les poblacions dels voltants de Roma el dia de la seva festa, les idus d'agost, que

*servat ad aeterni spem vindicis ossa sepulcro.  
pascit item sanctis Tibricolas dapibus.*

*Mira loci pietas et prompta precantibus ara  
spes hominum placida prosperitate iuvat*

*Ipsa, illas animae exuvias quae continet intus,  
aedicula argento fulgurat ex solido.*

*Praefixit tabulas dives manus aequore levi  
candentes, recavum quale nitet speculum,  
nec Pariis contenta aditus obducere saxis  
addidit ornando clara talenta operi. Pe XI, 169-176, 183-188.*

<sup>23</sup> *Exemplar sceleris paries habet inlitus, in quo  
multicolor fucus digerit omne nefas,  
picta super tumulum species liquidis viget umbris  
effigians tracti membra cruenta viri,*

*Rorantes saxorum apices vidi, optime papa,  
purpureasque notas vepribus inpositas.  
Docta manus virides imitando effingere dumos  
luserat et minis russeolam sanie.*

*Cernere erat ruptis compagibus ordine nullo  
membra per incertos sparsa iacere situs...  
Pe XI, 123-132.*

<sup>24</sup> *Hic corruptelis animique et corporis aeger  
oravi quotiens stratus, opem merui.  
Quod laetor reditu, quod te, venerande sacerdos,  
conplecti licitum est, scribo quod eadem,  
Hippolyto scio me debere, deus cui Christus  
posse dedit, quod quis postulet, adnuere.  
Pe XI, 177-182.*

<sup>25</sup> Cfr. Pe XI, vv. 235-239.



no podien encabir-se en la cripta i celebraven les cerimònies en una esplèndida basílica <sup>26</sup>.

Si ara passem a examinar els altres dos himnes dedicats als màrtirs romans, el de Santa Agnès i el de Sant Llorenç, des dels mateixos punts de vista, veurem quina diferència, quin contrast. L'única nota topogràfica de l'himne de Santa Agnès quan diu de la basílica "conspectu in ipso condita turrium" no pot ésser més vaga, quasi gosariem dir poc precisa, per bé que és suficient per assegurar-nos que Prudenci l'havia vista. Cap referència a l'esplendidesa de l'interior. Cap al·lusió als meravellosos mosaics de la veïna tomba de Santa Constança, mentre que, com hem vist,

<sup>26</sup> Mane salutatum concurritur: omnis adorat  
 pubis, eunt, redeunt solis adusque obitum.  
 Conglobat in cuneum Latios simul ac peregrinos  
 permixtım populos religionis amor.  
 Oscula perspicuo figunt inpressa metallo,  
 balsama defundunt, fletibus ora rigant.  
 Iam cum se renovat decursis mensibus annus  
 natalemque diem passio festa refert,  
 quanta putas studiis certantibus agmina cogi  
 quaeve celebrando vota coire deo!  
 Urbs augusta suos vomit effunditque Quirites,  
 una et patricos ambitione pari  
 confundit plebeia falanx umbonibus aequis  
 discrimen procerum praecipitante fide.  
 Nec minus Albanis acies se candida portis  
 explicat et longis ducitur ordinibus,  
 exultant fremitus variarum hinc inde viarum,  
 indigena et Picens plebs et Etrusca venit.  
 Concurrit Samnitis atrox, habitator et altae  
 Campanus Capuae iamque Nolanus adest,  
 quisque sua laetus cum coniuge dulcibus et cum  
 pigneribus rapidum carpere gestit iter.  
 Vix capiunt patuli populorum gaudia campi  
 haeret et in magnis densa cohors spatiis.  
 Angustum tantis illud specus esse catervis  
 haud dubium est, ampla fauce licet pateat.  
 Stat sed iuxta aliud, quod tanta frequentia templum  
 tunc aseat cultu nobile regifico,  
 parietibus celsum sublimibus atque superba  
 maiestate potens muneribusque opulens.  
 Ordo columnarum geminus laquearia tecti  
 sustinet auratis suppositus trabibus.  
 Adduntur graciles tecto brevior recessus,  
 qui laterum seriem iugiter exsinuent.  
 At medios aperit tractus via latior alti  
 culminis exurgens editiore apice.  
 Fronte sub adversa gradibus sublime tribunal  
 tollitur, antistes praedicat unde deum.  
 Pe XI, 189-229.

dóna tants curiosos detalls de la iconografia dels del baptisteri de Sant Pere i dels mosaics o pintures de Sant Cassià i Sant Hipòlit. En cap vers no consta que Prudenci s'hagués agenollat i pregat davant el sepulcre de la màrtir romana i hagués obtingut la seva protecció i certament que si ho hagués fet sembla que no podia deixar de recordar-ho, ja que en els primers versos diu "servat salutem virgo Quiritium | nec non et ipsos protegit advenas | puro ac fideli pectore supplices"<sup>27</sup>, però ell no es compta entre aquests "advenas". Tampoc en la pregària final del poema no es veu la més lleugera referència a haver fet ell cap súplica en la mateixa basilica<sup>28</sup>. ¿Com s'explicaria tot això si aquest himne hagués estat compost o preparat a Roma en el mateix viatge que donà ocasió als himnes IX, XI i XII? Diem que no és admissible aquesta hipòtesi. Tampoc no és admissible creure que ho fos després del retorn a Espanya, com insinuà Puech i vol Marchesi, perquè quedava molt poc de temps entre el viatge i l'edició de les obres, feta el 405, puix que, naturalment, durant aquest temps els records de Roma havien d'ésser molt vius en el poeta. Només cal recordar que l'himne XI fou certament compost o redactat definitivament al retorn, com ja hem dit, i el mateix es pot afirmar de l'himne IX. No resta, doncs, altra hipòtesi raonable que la dels dos viatges.

L'acaba de confirmar l'himne II. Hi ha, certament, en aquest himne referències històriques a la celebració de la festa de Sant Llorenç a Roma i a la gran devoció que hi tenia la urbs<sup>29</sup>, però són tan generals o imprecises que no és estrany que Tillemont, Puech<sup>30</sup> i altres hagin cregut que l'himne fou compost abans que

<sup>27</sup> Pe XIV, vv. 3-5.

<sup>28</sup> Vegeu la pregària final:

O Virgo felix, o nova gloria,  
caelestis arcis nobilis incola,  
intende nostris conlunionibus  
vultum gemello cum diademate,  
cui posse soli cunctiparens dedit  
castum vel ipsum reddere fornicem!  
Purgabor oris propitiabilis  
fulgore, nostrum si iecur impleas.  
Nil non pudicum est, quod pia visere  
dignaris almo vel pede tangere.

Pe XIV, vv. 124-133.

<sup>29</sup> Com ja indica Bergman, p. XVIII, nota.

<sup>30</sup> PUECH, ob. cit. p. 61.

el poeta conegués la ciutat eterna. Absolutament aquesta opinió la creuriem defensable, però, com molt bé escriu Bergman, tot ben considerat és difícil d'admetre. De referències topogràfiques o monumentals, tampoc no n'hi ha cap digna d'esment; "aedem" "locum" no diuen res. Igualment hi trobem a mancar les mostres de devoció personals, el poeta no s'inclinà ni plorà davant la tomba de l'excels màrtir, ans bé es dol de no poder fer-ho com els habitants de Roma:

O ter quarterque et septies  
 beatus urbis incola,  
 qui te ac tuorum comminus  
 sedem celebrat ossuum,

cui propter advolvi licet,  
 qui fletibus spargit locum,  
 qui pectus in terram premit,  
 qui vota fundit murmure!

Nos Vasco Hiberus dividit  
 binis remotis Alpibus<sup>21</sup>

Dades més que suficients per a provar que l'himne no fou escrit a Roma. No cal insistir que tampoc no ho fou després del gran viatge del 403, ja que tothom està d'acord que aquest himne fou dels primers que compongué el poeta, com ja hem dit. No resta, doncs, altra hipòtesi raonable que la nostra.

Per altra part, és tan natural que Prudenci hagués fet un altre viatge o estada a Roma abans de l'any 400, que de no tenir constatacions clares i precises en contra, ja l'hauríem de suposar. Prudenci regí dues vegades una província, no sabem quina, i obtingué en premi un alt càrrec a la cort imperial, com ell mateix diu:

Tandem militiae gradu  
 evectum pietas principis extulit  
 adsumptum propius stare iubens ordine proximo.<sup>22</sup>

¿No era natural, per no dir necessari, que en aquesta ocasió visités l'alt magistrat la capital de l'imperi? Així ja ho entengué Schmitz, qui creu que Prudenci aniria a Roma amb Teodosi l'any

<sup>21</sup> Pe II, 529-536.

<sup>22</sup> Praefatio, vv. 19-21.

394<sup>33</sup>. Si tothom ha entès que el càrrec que l'emperador donà al poeta fou un càrrec palatí, és clar que això suposava que el poeta anés a la cort imperial a Itàlia "Il fut appelé, diu el més recent comentarista de Prudenci<sup>34</sup>, à exercer à la cour impériale une haute charge."

En fi: creiem fora de dubte que Prudenci abans de l'any 400, probablement del 390 al 395, féu un primer viatge o estada a Roma; segurament un viatge de buròcrata, o, si es vol, de turista. Llavors el magistrat encara no s'havia convertit, si val la paraula, a la vida devota com als seus darrers anys<sup>35</sup>, encara no havia decidit dedicar les seves aptituds d'escriptor a la defensa del catolicisme i a l'exalçament dels seus herois. Llavors s'entusiasmava molt més en admirar les fantàstiques processons de monuments funeraris de les vies romanes<sup>36</sup>, la magnificència enlluernadora dels grans edificis marmoris coberts de bronze daurat<sup>37</sup> i els tresors artístics en ells allotjats que no pas les basíliques i tombes dels màrtirs, que no deixaria, però, de veure. No hi ha cap dubte que almenys veuria les de Sant Llorenç i de Santa Agnès, però no les devia visitar com a penitent que plora les seves faltes i amb les llàgrimes humiteja els marbres de les *memòries* sagrades.

En canvi, el segon viatge dels anys 402-403 seria, potser principalment, un viatge de pelegrí, de penitent<sup>38</sup> que anava a pos-trar-se humiliat davant les despulles dels màrtirs més venerats per a demanar perdó de les seves culpes; de poeta fervorós que volia documentar-se per escriure les apologies de la seva fe i les lloances d'aquells venerables sants, en una paraula: un viatge de devoció.

Així s'explicarien perfectament les diferències que hem fet notar entre els dos grups dels himnes del Peristhephanon dedicats als màrtirs d'Itàlia i així es podrien explicar encara altres anomalies

<sup>33</sup> SCHMITZ, I., *Die Gedichte des Prudentius und ihre Entstehungszeit*, Aachen 1889, p. 6. García Villada, ob. cit. p. 159, diu: "A ensanchar su cultura contribuyó poderosamente su estancia al lado del emperador."

<sup>34</sup> LAVARENNE, *Prudence. Psychomachie*, Paris, 1933, p. 14.

<sup>35</sup> "Que devint notre poète une fois qu'il se fut retiré de la vie publique? Certains passages de ses hymnes de la Journée (*Cath.*) donnent l'impression qu'il fit partie d'une sorte de communauté pieuse, une ébauche de monastère." LAVARENNE, *ib.*, p. 15.

<sup>36</sup> "Marmora secta lego, quocumque latina vetustos custodit cineres, densisque Salaria bustis", diu el poeta, S I, 402-203.

<sup>37</sup> "Aurea Roma" A 385, S II, 1114.

<sup>38</sup> "Pèlerin ému et fervent il parcourit la Ville éternelle", LABRIOLLE, *Hist. de la Litt. lat. chrétienne*, Paris 1904, p. 605.

que no s'han sabut resoldre en voler fixar la cronologia dels poemes prudencians. No volem, per avui, insistir més en aquest punt.

Hem indicat que la causa principal del segon viatge de Prudenci fou potser el fer un pelegrinatge de penitència. Rössler ha suposat que la verdadera causa havia estat de cercar a Roma la tranquil·litat que li mancava a Espanya a causa de les lluites priscilianistes, basant-se principalment en els versos de l'himne IX:

et post terga domum dubia sub sorte relictam

i així l'estada a Roma hauria estat llarga, uns tres anys almenys, del 401 al 403<sup>39</sup>. Creiem que és una hipòtesi inadmissible. Volem admetre com a probable que efectivament el *domum dubia sub sorte relictam* fa referència a la intranquil·litat, diem-ne política d'Espanya. Però d'això no se'n podria deduir ni molt menys que el fugir d'aquella intranquil·litat fos la causa del viatge. Molt més natural seria la interpretació inversa, això és, que durant el viatge el poeta sofriria per aquella intranquil·litat en què havia deixat el seu país. Si Prudenci s'hagués hagut d'estar dos o tres anys a Roma esperant que hi hagués pau a la seva pàtria, ¿com s'explcaria que en cap altra de les pregàries que fa als màrtirs d'Itàlia, especialment a Santa Agnès i a Sant Hipòlit, no es recordés més de la seva pàtria pertorbada? Potser en el mateix himne IX hi ha un indicati clar que el viatge fou curt, quan el poeta diu, acabada la pregària a Sant Cassià:

Audior, urbem adeo, dextris succesibus utor,  
domum revertor, Cassianum praedico

¿No sembla voler dir això que Prudenci anava a Roma per algun assumpte particular i que tot seguit d'enllestit retornà al seu país? I encara hi ha un altre indicati en pro d'un viatge curt d'alguns mesos, i és que tant l'himne IX com l'himne XI certament foren escrits a Espanya i no a Roma com era d'esperar si el poeta hagués estat obligat a residir dos o tres anys a la ciutat eterna.

<sup>39</sup> Referència de O. HOEFER, *De Prudentii poetae Psychomachia et carminum chronologia*, Marburgi Catt., 1895, p. 53 nota.

## II. LA PÀTRIA DE PRUDENCI

S'ha escrit o discutit molt sobre la pàtria o ciutat nadiua de Prudenci. No volem repetir el que han dit tants i tants autors. Ens acontentarem d'esmentar Bergman, l'editor de les seves obres, i de fixar-nos en un sol argument que ha estat precisament el més utilitzat, però no, que sapiguem, des del punt de vista en què ara el presentem. Es tracta de l'aplicació del mot *noster* o *nostra* a les ciutats que poden disputar-se aquella glòria: Tarragona, Saragossa i Calahorra.

Prudenci aplica aquell mot una vegada a Tarragona (Pe VI, 143); dues a Roma (S I, 36 i S II, 621); altres dues a Calahorra (Pe I, 116, Pe IV, 31), i sis o set a Saragossa (Pe IV, 1. 63. 97. 101. 114. 141)<sup>1</sup>. Vegem amb quina diferència és aplicat el mot en cada cas.

Roma, naturalment, no entra en discussió: és sabut que Prudenci era hispànic. Li aplica el mot *nostra* en els poemes contra Símac, on no es parla per res d'Espanya, l'hi aplica aquell mot com a capital de l'imperi, com a cap del món (*parens orbis*, Pe IV, 61) i del cristianisme.

A Tarragona l'hi aplica només en l'himne VI dedicat als màrtirs d'aquesta ciutat, no en cap altre, per això significa ben poca cosa. En aquest punt està molt encertat Bergman quan diu<sup>2</sup>: *nostrae urbis* (Pe VI, 143) *idem valet atque "huius, quam laudo, urbis"*; ho hauria pogut dir de qualsevol altra ciutat de la Tarracense o d'Espanya en el cas semblant d'un himne dedicat a ella. Nosaltres creiem, però, que l'hi aplica com a capital de la seva província i, potser, per expressar d'alguna manera l'afecte especial que li tenia per haver estat, segons sembla, governador de la Tarracense. Tarragona, doncs, queda definitivament descartada.

A Calagurris l'hi aplica, com hem notat, una vegada en l'himne I dedicat als màrtirs Emeteri i Celedoni. En aquest cas per ell sol tindria el mateix valor que per a Tarragona o ben poc diferent. No cal insistir. Però a Calahorra l'hi aplica també en

<sup>1</sup> Vegeu tots aquests textos reproduïts més avall, nota 8.

<sup>2</sup> Ob. cit., pàg. IX.

l'himne IV dedicat als màrtirs de Saragossa i ací la qüestió canvia d'aspecte.

És, en efecte, l'himne IV que per a nosaltres dóna la solució definitiva del problema i no precisament en el sentit que propugna Bergman. En aquest himne trobem sis vegades el mot aplicat a Saragossa. A primera vista sembla que podríem fer l'aplicació feta per Tarragona i dir "*nostrae = huius, quam laudo, urbis*", i així, en rigor, es podria suposar als versos 1, 63 i 141. Però en els versos 97-101 quan parlant de Sant Vicens diu:

Noster est, quamvis procul hinc in urbe  
passus ignota dederit sepulcri  
gloriam...

Noster et noster puer in palestra...

és evident que no pot tenir aquella explicació, ja que clarament es diu *nostra* a Saragossa en oposició a altra ciutat o terra d'Espanya. Aquí es veu que amb Saragossa l'unia un lligam especial que nosaltres creiem indubtable, i era que Prudenci quan escrivia aquest himne ja feia temps que vivia en aquesta ciutat. Això es dedueix, per altra part, d'una manera claríssima dels darrers versos de l'himne

Sterne te totam generosa sanctis  
civitas mecum tumulis,

i també dels versos 179-180 i 233-244 de l'himne XI per la manera com tracta el bisbe de Saragossa Valerià. En això també està molt encertat Bergman quan diu que "*vix dubitari possit, quin ipse (Prudentius) civis honoratus eiusdem urbis fuerit*"<sup>3</sup>.

Prudenci, doncs, era ciutadà de Saragossa quan escrivia l'himne IV. Però això no suposa necessàriament que també en fos fill i nosaltres tenim la ferma convicció que no n'era, i creiem poder-ho provar recolzant-nos en el mateix himne.

En efecte: en ell el poeta fa comparèixer les principals ciutats d'Ibèria (i algunes de l'Àfrica i de les Gàl·lies) presentant en el judici les corones dels llurs màrtirs al Salvador. Ni a Roma, ni a Mèrida, ni a Còrdova, ni a Barcelona, ni a Girona, ni a Compluto, ni a Tarragona els aplica aquí el mot *nostra*, però sí a Sa-

<sup>3</sup> Ob. cit., pàg. x.

ragossa i a Calahorra. Ja hem vist quin sentit podia o devia tenir el mot aplicat a Saragossa. Però ¿com s'explica aquest mot aplicat ací a Calahorra?

nostra gestabit Calagurris ambos

Nosaltres creiem que no es pot explicar satisfactòriament sinó admetent que el poeta parlava de la seva ciutat nadiua. Així la cosa no pot ésser més natural. El poeta canta i enlaira Saragossa, la ciutat on vivia ja feia anys, potser ja hi havia fet els estudis de retòrica i exercit la carrera jurídica; però vol recordar també amb afecte especial, entre les altres, la seva ciutat nadiua Calahorra, de la qual suposa tan coneguts els màrtirs que ni els anomena. Així, naturalment, pren també altre significat i troba una justa explicació el mot *nostra* de l'himne I, v. 116:

martyrum cum membra nostro consecravit oppido

i així també s'explica que per aquesta petita ciutat no solament escrivís un himne dedicat als seus màrtirs, sinó que demés compongués una inscripció (himne VIII) per al lloc on patiren martiri, sobre el qual fou construït un baptisteri.

Ens estranya que aquesta nostra argumentació que ja en principi havia estat proposada per Faguet<sup>4</sup> hagi estat rebutjada o millor deixada de banda per Bergman<sup>5</sup> i per altres autors moderns. La causa haurà estat de no voler fer una distinció tan lògica entre *ciudadà* i *fill* i també d'haver cregut que Prudenci usa el mot *noster*, si no capriciosament, d'una manera molt vaga<sup>6</sup>. Però aquesta creença no té fonament sòlid. Ningú no ha fet un estudi, com ho exigia la controvèrsia, sobre aquest mot en Prudenci. D'ençà que De-

<sup>4</sup> AEM. FAGUET, *De Aurelii Prudentii Clementis carminibus lyricis*, Burdigalae 1883, pàg. 12-14.

<sup>5</sup> Esmentem Bergman perquè precisament sobre aquest punt només cita l'opinió de Faguet, però deixa de banda la part principal de l'argumentació d'aquest autor.

<sup>6</sup> Faguet, l. c., diu: "Nostram et Rempublicam Romae (S I, 36), nostrum populum qui Roma habitat (S I, 192) nuncupat, unde Dressel putat Prudentium "nostrum" pronomem usupavisse quoties sive Hispanos, sive Christi fideles significabat" creença que vertaderament resulta paradoxal, ja que precisament en el segon dels llocs de referència (S I, 192) el *noster* no s'aplica ni als *hispanos* ni als *Christifideles*, sinó al poble romà pagà: "quos fabula manes | nobilitat, noster populus veneratus adorat" diu aquest text.

Bergman (p. 1X) diu referint-se al mot *nostra*: "sed in ea voce nulla propria vis ad patriam veram investigandam inesse mihi videtur".



ferrari i Campbell han publicat les excel·lents concordàncies de Prudenci<sup>7</sup>, tothom el pot fer fàcilment. Totes les referències estan reunides en poques pàgines en aquesta obra. Nosaltres havem agrupat tots els textos en què els mots *noster*, *nostra* són aplicats a ciutats o a països i hem vist que l'ús no pot ésser més precís, més modern, gosariem dir. Vegem-ho<sup>8</sup>.

Si al segle V el vast imperi romà formava una gran unitat i el dret de ciutadà de Roma era un honor per als súbdits de tots els països, era natural que Prudenci parlés de la *nostra Roma* i del *nostre poble romà*. I més encara, perquè Roma, al mateix temps, era el cap de l'Església catòlica. Però veiem clarament que mai Prudenci no aplica aquest mot a Roma en comparació o al costat de ciutats hispàniques. Ja hem vist que en l'himne IV de Peristaphanon (v. 62) surt Roma al costat d'aquestes ciutats i llavors no li aplica el mot *nostra* ni molt menys.

A Tarragona, ho hem dit, li aplica el *nostra* com a capital de la província i només en l'himne VI dedicat als màrtirs d'aquesta ciutat; però és curiós que en aquest mateix himne, parlant de Sant Fructuós, digui: "vestrum psallite rite Fructuosum", com per indicar ben clarament que ell no era ciutadà de Tarragona.

Encara és més digne de notar que quan vol aplicar el mot

<sup>7</sup> DEFERRARI, R. J.; CAMPBELL, J. M., *A concordance of Prudentius*. Cambridge, Mass. 1932, 832 pàgs. Cada mot, amb totes les variants morfològiques, es dona acompanyat de la frase sencera per tal que es vegi bé el sentit.

<sup>8</sup> Referint-se a Roma:

"Felix nostrae res publica Romae | iustitia regnante vivet", S I, 36. — "Quam dudum publicae nostrae pacis amicitia astruxit moderamine Romae", S II, 621. "Quos fabula manes | nobilitat, noster populus veneratus adorat", S I, 102.

Referint-se a Tarragona:

"Cunctis urbibus eminens iberis | quam nostrae caput excitatur urbis."

Parlant de Sant Ciprià:

"Est proprius patriae martyr, sed amore et ore noster", Pe XIII, 3.

Referint-se a Calahorra:

"Hoc bonum salvator ipse, quo fruamur, prestitit | martyrum cum membra nostro consecravit oppido", Pe I, 116. — "Nostra gestabit Calagurris ambos | quos veneramur", Pe IV, 36.

Referint-se a Saragossa:

"Bis novem noster populus sub uno | martyrum servat cineres sepulcro", Pe IV, 1. — "Vix parens orbis ... | ipsa vix Roma ... | te, decus nostrum, superare in isto munere digna est", Pe IV, 61. — "Hunc novum nostrae titulum fruendum | CaesarAugustae dedit ipse Christus", Pe IV, 141.

Parlant de Sant Vicens i referint-se a Saragossa:

"Noster est, quamvis procul hinc in urbe | passus..." — "Noster et nostra puer in palestra | arte virtutis... didicid domare | viribus hostem", Pe IV, 97-104.

Parlant de Santa Engràcia i referint-se a Saragossa:

"Contigit terris habitare nostris", Pe IV, 114.

*noster* a Sant Ciprià (Pe XIII, 3) ho expliqui ben explícitament, afegint “*amore et ore*” i que quan vol dir el mateix de Sant Vicens especifici també la causa: perquè havia rebut de Saragossa la ciència i la força per a lluitar contra el paganisme. De Santa Eulàlia, que no era filla ni patí martiri a Saragossa, en vol fer una glòria de la ciutat només perquè havia habitat al país “*contigit terris habitare nostris*”.

Afegim, per fi, que Prudenci dedica un himne a Santa Eulàlia de Mèrida, ciutat de Lusitània i mai no hi surt el mot *nostra* i sembla que tenia ocasió d'emprar-lo, puix que en la pregària o exhortació final diu que la santa: “*prospicit haec populosque suos carmine propitiata fovet*” (Pe III, 214-215), és a dir, *populos suos*, no *nostros*.

Resten a explicar les vegades que el mot *nostra* és aplicat a Saragossa i a Calahorra, i especialment en l'himne IV, en el qual entren moltes de les grans ciutats ibèriques. A Saragossa li podia aplicar el mot o bé perquè ell en fos fill, o bé, millor diem nosaltres, perquè llavors n'era ciutadà, com és cosa evident. Que l'ésser Prudenci llavors ciutadà de Saragossa ja justifica prou totes les lloances que en fa i tot l'afecte que per ella sent, és cosa manifesta si pensem que el mateix poeta vol atribuir a aquesta ciutat tota la glòria del martiri de Sant Vicens només perquè aquest màrtir havia estat ciutadà de Saragossa sense haver-hi nascut ni mort. No era, doncs, tampoc necessari que Prudenci en fos fill. Que no ho fos ho exigeix el mot *nostra* aplicat en aqueix mateix himne a Calahorra (v. 36) ja que solament és comprensible aquesta aplicació en un himne dedicat especialment a cantar les glòries de Saragossa suposant que Prudenci hagués nascut en la ciutat dels Sants Eme-teri i Celedoni. Creure que Prudenci no tenia cap lligam especial amb Calahorra seria un absurd; no hi tenia llavors el lligam de la ciutadania, com és ben patent; doncs, diem nosaltres, hi havia de tenir el de la naixença. Prudenci era fill de Calahorra.

JOSEP VIVES

Biblioteca Balmes, Barcelona.